

Karel Javůrek, Holdování knížeti Soběslavovi uvězněnému, 1890

Galerie výtvarného umění v Chebu
27. června–29. září 2024
Vernisáž ve středu 26. června v 17.00

Karel Javůrek (1815–1909) byl představitelem tzv. historického žánru, kterému se věnoval po celý svůj dlouhý a umělecky aktivní život. Jeho výtvarný názor se zformoval ještě před polovinou 19. století a ze současného pohledu se jeví převážně jako popisně ilustrátorský. Javůrek byl nejdéle vystavujícím umělcem na pravidelných výročních výstavách Krasoumné jednoty, kde v letech 1841–1908 (v tomto rozmezí vynechal pouze 8 ročníků) představil neuvěřitelných 84 obrazů. Platil za patriarchu české historické malby, která se ale v jeho akademicky popisném pojetí dostávala od posledních decenníí 19. století čím dál tím více do rozporu nejen s převažující uvolněnou a koloristickou malbou salonního typu, která do českých zemí pronikala především z Paříže, ale i s postupným odklonem od historických témat. Nicméně výtvarná kritika se mu i v pozdní fázi jeho života, a to nepochybně i s ohledem na jeho vysoký věk, snažila zachovat přízeň a neustále vyzdvihovala jeho neúnavnou píli a zejména roli, kterou se hrála jeho díla inspirovaná náměty z české historie v době emancipačních snah českého národa. Je zajímavé, že tak plodný autor, jehož tvorbu a posléze i důležitá životní jubilea referenti kulturních rubrik tehdejších novin a časopisů pravidelně sledovali a komentovali, a který se nepochybně těšil i jistým sympatiím u širší kulturní veřejnosti, neměl nikdy za svého života vlastní retrospektivu.

Javůrek studoval na pražské umělecké Akademii v době, kdy se zejména v německém kulturním prostředí vedly vyostřené diskuze, týkající se idealistického chápání filozofie dějin, uplatňovaného v malířství převážně přísně kresebným stylem a potlačenou barevností. Na tento problém následně ještě více upozornila putovní výstava belgických představitelů historické malby Louise Gallaita a Édouarda de Bièvre, probíhající v letech 1842–1843 v některých německých městech. Jejich malby kladly viditelný důraz na uvolněný malířský rukopis s výrazným koloritem a také nezvykle velké formáty, kterými monumentalizovali vznešená témata z národních dějin. Tato výstava pomohla upřesnit, v čem tkví krize německého historického malířství a současně poskytla východisko, jak ji řešit. Belgická škola historické malby se stala v Evropě pojmem, a proto není divu, že se také Javůrek po krátkém pobytu v Mnichově odebral za svým přítelem a spolužákem z Akademie Jaroslavem Čermákem právě do Antverp, kde se přihlásil ke studiu na tamní Akademii u jednoho z jejich představitelů Gustaafa Wapperse. Konečně v roce 1855 odjíždí Javůrek s Jaroslavem Čermákem do Paříže, kde do následujícího roku navštěvoval tehdy velmi populární soukromou malířskou školu Thomase Couturea. Couture proslul jako malíř historií, žánrových scén a portrétů a jeho školou prošla řada známých osobností, včetně některých představitelů impresionistické generace

v čele s Édouardem Manetem či Claudem Monetem, ale také zástupci českého realismu Soběslav Hippolyt Pinkas, Karel Purkyně a Viktor Barvitius. Kromě studia na škole Javůrek intenzivně navštěvoval zdejší muzea umění, zejména Louvre a Palais du Luxembourg, kde kopíroval staré mistry a zdokonaloval se tak v technice kresby i malby. V průběhu padesátých let zároveň v letních měsících často navštěvoval Drážďany, kde se nachází jedna z nejstarších akademií výtvarného umění v Evropě a také muzeum s výjimečnými sbírkami starého umění Zwinger, které bylo v polovině 50. let 19. století zpřístupněno veřejnosti a Javůrek je zcela jistě navštívil. V době, kdy se už po pařížském pobytu usadil v Praze, pracoval v 60. a 70. letech pro knížecí rodinu Rohanů na zámku Sychrov, kde se uplatnil jako restaurátor i jako autor fiktivních portrétů rohanských předků ze starých dob. V roce 1870 odjel do Slavutě u Kyjeva, kde působil jako kopista a portrétista v rodině knížete Romana Sanguška. Javůrek od svých mladých let inklinoval zejména k české historii. Četl historické romány, staré české kroniky, sledoval divadelní hry s náměty z českých dějin a současně sbíral rytiny, na nichž se objevovaly historické reálie. K tomu ve svém ateliéru shromažďoval nejrůznější rekvizity, jako například staré zbraně, které ve své tvorbě využíval jako předlohy. Byl jedním z prvních, kdo ve svém díle upozornil na husitskou tematiku, zejména obrazy *Loučení Husa*

kontextu článek uveřejněný k mistrovým 90. narozeninám v Národní politice v roce 1905, jehož autor se značnou dávkou sentimentu oslavuje nesmrtelného mistra v soukromí domova a uprostřed nekonečné práce: „Bělovlasý staroušek se zasměje svým srdečným smíchem a navzdory si protře svůj stříbrný knír pěkně po junácku, zamne si šibalsky bílou kozičku mezi prsty. Pracuje sedě ve vysokém starobylém křesle. Tělo mistrovo jest rozechvěno mrazem věku. Ruka se již chvěje, nemůže od obrazu poodstoupit. Chvěje se jako sněhem zavátý keř, v jehož cévách kolují dosud pestré barvy, které by rády ještě v květech zazářily. Podnes ho neopustil bodrý humor, ač chvílemi zalomcuje řadry jeho starobný kašel jako melusina hradním oknem. Vzpomínky trhají se jako vetché závoje, jako pavučiny stírané třesavou rukou z kulatých sklíček starobylého okna, jímž dává nahlédnouti v dálku zašlých let, kdy komediant a malíř házeli se do jednoho plyte.“

Karel Javůrek se narodil 30. července 1815 do rodiny továrníka, který jako první v Praze vyráběl strojově pentle. Po otcově předčasné smrti odešel za rodinou své sestry do Vídně, kde se nejprve učil kožešníkem a posléze, ve svých dvaceti letech, začal studovat u vídeňského malíře a představitele biedermeieru Josefa Danhausera, který se mimo jiné proslavil jako autor posmrtné masky Ludwiga van Beethovena. Zanedlouho se ale vrátil do Prahy, kde začal studovat na umělecké Akademii: od roku 1837 nejprve u tehdejšího ředitele a nazarénsky orientovaného malíře náboženských a mytologických výjevů Františka Tkadlíka a poté od roku 1844 do roku 1850 u Christiana Rubena, který stál v čele Akademie od roku 1841 a současně vedl nově založený ateliér historické malby. Ruben zreformoval pražskou Akademii po vzoru německých uměleckých škol (zejména Düsseldorfu a Mnichova) a mimo jiné na sebe upozornil monumentální výzdobou letohrádku královny Anny – Belvedéru nástěnnými malbami s náměty z českých dějin. I když tento projekt nenaplnil původní očekávání, stal se programovým vystoupením Rubenova ateliéru historické malby a výrazně přispěl k propagaci této disciplíny. Není proto divu, že se Ruben stal také pro Javůrka velkým vzorem, pod jehož vlivem se utvářel jeho malířský styl i tematická orientace k velkým dějinným událostem.

Anonym, Karel Javůrek v kostýmu Velázqueze, 1848, Archiv NGP

s krajany z roku 1846 a *Černá zem* z roku 1852 a později i dalšími, jimiž si nakonec vysloužil přezdívku „malíř husita“. Ostatně Jaroslav Čermák jej ve vzájemné korespondenci často žertovně oslovoval „Lieber Žižka“.

Javůrek byl českým dějepiscem umění F. X. Jiříkem označen jako jeden z těch, kteří ve své době reprezentovali novou generaci „historiků“. Nicméně od 70. let 19. století se dostávají do českého povědomí prostřednictvím výstav Krasoumné jednoty noví zahraniční umělci, zpravidla o generaci mladší než Javůrek, kteří reprezentují jednotlivé národní školy v Evropě a mají za sebou výrazné úspěchy i na Pařížských salonech, což jim dodává aureolu slávy. Mezi nimi dominují a pozornosti české výtvarné kritiky se těší zejména Polák z Krakova Jan Matejko (1838–1893), rakouský malíř usazený ve Vídni Hans Makart (1840–1884), malíř z Uher působící v Paříži Mihály Munkácsy (1844–1900), ale také český Václav Brožík (1851–1901), pohybující se mezi Prahou, Vídní a Paříží. Všichni uvedení autoři reprezentovali nový typ historické malby salonního střihu, která se vyznačovala velkorysým pojetím, brilantní malbou, výrazným barevným provedením a velkými formáty. Proti nim Javůrek neměl šanci se prosadit. Paradoxní je, že všechny tyto hvězdy salonního umění, které byly českou výtvarnou kritikou často dávány za vzor domácí výtvarné scéně, Javůrek přežil. A jako všemu a všem navzdory působí v tomto

Antonín Johann, Devadesátiletý Karel Javůrek, 1905, Archiv NGP

Karel Javůrek, Holdování knížeti Soběslavovi uvězněnému, 1890, olej, plátno, 115 × 150 cm (s rámem 155 × 190 cm), signováno: K. J. 1890 a kresba javorového listu, Západočeská galerie v Plzni

Obraz *Holdování knížeti Soběslavovi uvězněnému*, který představujeme v rámci cyklu Opus magnum, namaloval Karel Javůrek v roce 1890. Použitý název je převzat z české verze katalogu Krasoumné jednoty, kde byl obraz v roce 1891 na pravidelné výroční výstavě v Rudolfinu poprvé vystaven. Německá verze katalogu pak dílo uvádí pod názvem *Dem Herzog Soběslav wird im Gefängnisse gehuldigt*. Obraz má zároveň ještě jeden modifikovaný název, který se nachází na kovovém štítku, upevněném na spodní části dřevěného rámu, kde je kromě jména autora a jeho životních dat uvedeno: *Befreiung Soběslav II. Herzog v. Böhmen aus der Frauenburg bei Pilsen* (Osvobození českého knížete Soběslava II na hradě Přimda u Plzně). Malba byla vystavena pod katalogovým číslem 318 a nabízela se k prodeji za 600 zlatých. Prodána však nebyla. Dílo bylo vystaveno v roce probíhající Jubilejní výstavy, která byla vnímána jako klíčová kulturní a společenská událost s dominantní odezvou v tisku. Z těchto důvodů byla ve stejné době probíhající výstava Krasoumné jednoty do značné míry ignorována

Klicpery z roku 1824 *Soběslav, selský kníže*, v cyklu básní *Přemyslovci* Jana Erazima Vocela z roku 1863 (druhé vydání) nebo v literárním zpracování Prokopa Chocholouška z roku 1868 *Soběslav. Historická pověst z dvanáctého století*. Jedním ze zdrojů, z kterých pro svoji malbu mohl Javůrek čerpat, pak mohly být *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě* Františka Palackého, které vycházely od roku 1848. Javůrkův obraz *Holdování knížeti Soběslavovi uvězněnému* je reprezentativním dílem větších rozměrů, které vzniklo v pozdní fázi historismu a nepochybně patří k jeho významným pracím. Vyniká uvolněným malířským rukopisem, sytou barevností, temnosvitom a dobře zvládnutou figurální kompozicí. Takováto velkorysá Javůrkova díla nejsou běžná ani ve sbírkách veřejných muzeí umění a nevyskytují se ani na českém trhu s uměním, kde od tohoto autora převažují spíše práce menších rozměrů, anebo malířské skici a studie. K tématu našeho obrazu se vztahuje ještě jedna starší Javůrkova práce, která byla reprodukována v publikaci K. B. Mádl *Výbor obrazů Karla Javůrka*, vydané v Nymburku v roce 1910 a uvedená pod názvem *Soběslav II., kníže selský, vyveden z vězení na trůn*. Je datována rokem 1870 a zobrazuje stejné figurální typy jako náš obraz, pouze pracuje s obměněným kompozičním schématem. Tato práce, byla ve stejné době vystavena v Krasoumné jednotě pod katalogovým číslem 51 a nabízela za 400 zlatých. Prodána však nebyla. Vedle toho

a výtvarná kritika jí proti předchozím ročníkům věnovala zcela výjimečně jen okrajovou pozornost. Následkem toho nejsou o Javůrkově obraze, stejně jako o celé řadě dalších vystavených děl, v kulturních rubrikách tehdejších pražských časopisů v tomto roce žádné zmínky. Javůrek převzal námět z dějin dynastie Přemyslovců ve 12. století, kdy byl Soběslav II. z podnětu svého bratrance a českého krále Vladislava II. zatčen a v letech 1161–1173 již podruhé vězněn na hradě Přimda, který fungoval jako zemské vězení. Po dvanácti letech žaláře byl nakonec Soběslav II. na přímý pokyn římského císaře a krále Friedricha Barbarossy propuštěn a následně prohlášen za českého knížete. Javůrkem zobrazená scéna pak zachycuje moment, kdy ještě ve vězení obklopuje Soběslava II. skupina jeho osvoboditelů a nabízí mu symbolicky plášť, meč a čapku jako atributy knížecí moci. Symbolem nově nabyté svobody jsou pak pohozené žalární okovy na řetězu. Příběh přemyslovského panovníka byl zaznamenán nejen v některých starých českých kronikách, ale v 19. století také v divadelní hře Václava Klimenta

je v Mádlově výboru reprodukována i náš obraz pod názvem *Selský kníže Soběslav povýšen z vězení na trůn*, byť s datem 1889 a nikoliv 1890, jak je autorem uvedeno v pravém spodním rohu obrazu vedle signatury.

Roman Musil

Karel Javůrek, Soběslav II., kníže selský, vyveden na trůn 1870, reprodukce obrazu z publikace K. B. Mádl *Výbor obrazů Karla Javůrka*, Nymburk 1910

Karel Javůrek, Holdování knížeti Soběslavovi uvězněnému, 1890
Opus magnum
27. 6.–29. 9. 2024
Otevírací doba: út–ne, 10.00–17.00
Kurátor Roman Musil
11. září, 17.00, přednáška Romana Musila „Karel Javůrek“

Galerie výtvarného umění v Chebu
příspěvková organizace
Karlovarského kraje
náměstí Krále Jiřího z Poděbrad 16,
350 02 Cheb
T: +420 354 422 450, F: +420 354 422 163
info@gavu.cz, www.gavu.cz

Výstavní program GAVU Cheb je podpořen z grantového programu MK ČR. V roce 2024 vydala Galerie výtvarného umění v Chebu. Grafika Kolář & Kutálek, tisk Dragon Press, s. r. o., náklad 500 ks.